

"OM DEN BUNDNE BESLUTNINGSEVNE"

Av Kåre Svebak

Martin Luther utga i året 1525 sitt berømte skrift mot humanisten Erasmus fra Rotterdam. Boktittelen var "**De servo arbitrio**" – på norsk: "*Om den bundne beslutningsevne*".¹

Begrepsbruken

Luther var fortrolig med begrepene i middelalderens skoleteologi (skolastikken), og derfra overtok han skjelningen mellom "vilje" (voluntas) og "beslutningsevne" (arbitrium). Da er vilje forstått som et delbegrep innordnet evnen til å treffe beslutninger. Erasmus på sin side forfektet tesen om "*liberum arbitrium*", det vil si menneskets evne til å treffe beslutninger i et samspill mellom vilje og forstand. De utelukket hverandre gjensidig i spørsmålet hvorvidt menneskets beslutningsevne er bundet eller fri.

Problemet er ikke menneskets evne til selvforbedring og uklanderlig vandel i *menneskers* øyne. Mennesket har evner til å fremme nabofred og god samfunnsorden, og kristne skal legge vinn på gode gjerninger til nytte for medmennesker (Tit 3:8, Jak 2:24ff). Problemet gjelder menneskets evne i dets *gudsforhold*. Med denne problemstilling avga Luther og Erasmus motstridende svar. Og slik må det være. Bibelsk syndefallsrealisme og humanistisk tro på mennesket utelukker hverandre gjensidig i menneskets gudsforhold.

Manipulerende språkbruk

Diskusjonen mellom Luther og Erasmus blir ofte misbrukt som illustrasjon til spørsmålet om mennesket har en "fri vilje" – fri til å velge mellom godt og ondt. Det lærte farisæerne på Jesu tid, og det lærer de fremdeles. Uttrykket "fri vilje" blander og forskjønner menneskets evner, mens oversettelsen «trellbunden vilje» svartmaler menneskets evner.

Mange drar fordel av manipulerende språkbruk om det de tror er det «lutherske» menneskesyn. La oss heller gå til den problemstilling som medførte konflikten mellom Luther og Erasmus. Den samme konflikt møter oss i evangeliens beretninger om konflikten mellom Jesus og farisæerne. Mennesket evner ikke det gode slik Gud vil (Joh 3:3-6, Rom 7, osv). Det er en kjensgjerning.

Med henvisning til farisæernes dobbeltmoral forkynte Jesus, *Mt 19:17 – Kun én er Den Gode*. Åpenbaringsordets Gud er alle tings mål og norm, *Mt 5:48 – Vær da fullkomne, slik som deres himmelske Far er fullkommen*. - Guds hellighet krever intet mindre. Guds kjærlighet gir den rettferdighet som loven krever og evangeliet åpenbarer av tro til tro (*Mt 6:31, Rom 1:16f*). Evangeliet har adresse til dem som er fattige i selv og meddeler dem Guds selvhengivende kjærlighet i Jesus Kristus. Han er Guds gaverettferdighet og lovoppfyllelsens mulighet, som

¹ Et eksempel på korrekt oversettelse er A E Koskeniemi's oversettelse til finsk (1952): *Sidottu ratkaisuvälta*.

troen anvender i tillit til ham. *Åp 22:11b – La den rettferdige fortsatt gjøre det som er rett, og den hellige fortsette i helliggjørelse.*

Vår beslutningsevne er bundet i forholdet til Gud, men Gud er i sin handlende allmakt fri til å skape ny vilje, lyst og kraft i oss. Derfor lærte Jesus oss å be de tre første bønnene i Herrens bønn: Helliget vorde ditt Navn, osv.

Luthers oppgjør med Erasmus

Katolikken Erasmus gjorde bruk av en syntese mellom fariséismens menneskesyn og antik-kens dannelsesideal. Men er man fremmed for den bibelske syndefallsrealisme, vil man lett oppfatte Erasmus som representant for ”kristelig” humanisme, hva nå det er. Avgjørende for Luther var den *bibelteologiske* argumentasjon mot Erasmus. Hva var så Luthers innvendinger? De bør tenkende kristne kjenne til. Jeg støtter meg her til den svenske Lutherforskeren *Bengt Hägglund*, som først skjelne mellom to relasjoner:

I forholdet til Gud er ikke mennesket fritt, men bundet til et liv etter sin onde vilje. Det er situasjonen inntil den allmektige Gud griper inn. Unntak er handlinger under ytre tvang. Arvesyndens kraft i menneskets innerste virker uavlatelig tanker, ord og gjerninger som er gjennomsyret av ondt begjær (CA 2). Vi kommer til verden uten gudsfrykt og kjærlighet til Gud av et helt hjerte, bundet til Guds fiendemakters onde planer og onde vilje. *Jak 1:14 – enhver blir fristet når han dras og lokkes av sitt eget begjær.*

I forholdet til vår neste er bildet et annet. Menneskene evner beslutninger til gagn for seg selv, for fellesskapet og for skaperverket. Sett i lys av Guds åpenbaringsord, vitner slike beslutninger om Guds opprettholdende gjerning. Et eksempel er Luthers forklaring til første trosartikkel, et annet hans forklaring til tredje bønn i ”Fadervår”. Den gode Skaperen er virksom i det skapte. Han ”*bryter og hindrer alle onde planer og all ond vilje*”, og lar sin gode og nådige vilje skje. (Finn flere eksempler i Lille Katekisme.)

Kortslutningen ligger nær: Kan menneskene treffe beslutninger til gagn for seg selv, fellesskapet og skaperverket (premiss), kan de også samarbeide med Gud om frelsen (slutning). Erasmus påstod at forutsetningen for Guds dom er menneskets frie beslutningsevne (*liberum arbitrium*), da forstått som evnen til å virkeliggjøre sin natur. Nei, Guds dom forutsetter *ansvarlighet* fra menneskets side, svarte Luther. Mennesket står ikke til ansvar for seg selv og sin selvrealisering, men for Guds gode skapervilje.

Det himmelske bokholderi

fastholder det liv som er levet i tidens løp – både livet under Guds vredes virkelighet - som loven åpenbarer, og livet under Guds nådes virkelighet - som evangeliet åpenbarer. Guds Ord gjør den avgrunnsdype forskjell: På den ene side dommen etter gjerninger, oppskrevet i lovens enorme bibliotek, på den annen side de frikjente, frikjent av nåde på grunn av Kristi fortjeneste. *Derfor* er deres navn oppskrevet i Livets Bok, *Åp 20:12* (jf *Mt 25:34, 37-39*).

Mennesker vil gjøre det gode mot andre, men evner ikke det gode helt og fullt og alltid - *slik Gud vil*. Problemet er arvesyndens motstand i vårt innerste. Det viser syndefallsbe-retningen.

Den gir et profetisk tilbakeblikk på en hendelse med omfattende følger for livet under syndefallets kår. *Jes 64:5 – Alle ble vi som urene, selv våre rettferdige gjerninger var som skittent tøy.* Eller sagt med en folkelig billedbruk: «Sotflekke» hefter ved menneskets tanker, ord og gjerninger.

Desto større grunn har vi til å takke mennesker for «rettferdige gjerninger», enhver i deres gjerning. Dagliglivet byr på mange eksempler (jf Lille Katekisme, forklaringen til Første trosartikkel). Og samtidig: Med syndefallsrealisme som ballast, blir vi ikke så lett skuffet når den «den gamle adam» stikker hodet fram.

Gud er Gud. Mennesket er menneske

Hvorfor dette skille? Skapningene skaper ikke, men innbiller seg denne evne. Vi tillegger oss gjerne skaperevnen, men tilslører at hver eneste innovasjon eller oppfinnelse, og hvert eneste fremskritt hviler i skapergitte vilkår. Den gode Skaperen er også håpets vilkår. *Rom 4:17 – (Abraham) trodde på den Gud som gjør de døde levende og byr det som ikke er, å bli til.* - Ved troen mottar vi det liv som vi er skapt til å leve - livet i samsvar med Guds gode skapervilje. Vi mottar «Den Hellige og Rettferdige» (Apg 3:14). Oppreist med ham fra døden i våre synder, er han virksom ved troen og fornyer døptes liv i kampen mot arvesyndens motstand (Apg 3:14, Joh 3:5f, Rom 6).

Gud er Den Gode. Gud alene er fri til å gjøre det gode fordi han er den han er. Ved evangeliet skaper Gud troen i tilhøreres hjerter, og ved troen bryter han onde planer og skaper ny vilje, lyst og kraft til gjerninger som har hans ord og bud for seg (se forkl til 3 bønn i Herrens bønn). Så er ikke syndenes forlatelse målet, men *midlet* til et liv forlikt med Gud.

Kristus som gave og eksempel

Med Kristus til gave, følger livet med Kristus til eksempel. Først den barnlige tillit til evangeliets løfter. Deretter hensikten med det hele. *1 Pet 1:4 - for at dere ved dem (Guds løfter) skal få samfunn med guddommelig natur, når dere flyr det fordervelige begjær i verden*”.

Troens lydighet følger Kristi eksempel i selvhengivende kjærlighet. Vi samarbeider med Gud på troens vilkår. Troen har Guds godhet og menneskekjærlighet i Kristus Jesus, gitt den enkelte i dåpen. *Tit 3:1-8.* Frelsens gave, gitt i dåpen, inngår i Guds gjenløserplan for sitt falne skaperverk – en ny himmel og ny jorde hvor rettferdighet bor (Åp 21:1-7, 2 Pet 3:13). Da forstår vi bedre hensikten: Med Kristus til gave, skal livet følge med Kristus til eksempel, sendt for å tjene (Joh 12:26, 13:14f). Det er fort sagt.

Det er Guds gode vilje at vi skal øve troen i gode gjerninger på nådepaktens grunn. En tilfeldig påminnelse er *Luthers forklaringer til De ti bud*. Til forhistorien hører også Luthers oppgjør med Erasmus. De innleder med ordene «Vi skal frykte og elske Gud, så vi» osv. Dermed danner den troendes liv en slags «sirkelbevegelse» tilbake til Det første bud, det vil si til den eneste sanne Gud, en Gud å stole på. Hans trofasthet kjenner vi gjennom den han utsendte, Jesus Kristus (Joh 17:3).

Guds trofasthet omfatter gjerningene som han sender oss til, enhver i sitt kall. Da kan det hende at en kristen føler seg ensom, men en kristen er aldri alene. Gud Fadere, Sønn og Hellige Ånd er med på ferden. Hos Gud er kristenliv nok (fritt e Luther). Alternativet er den vilkårlige, ”kjødelige” frihet. Den har gudelighets skinn, men er en hvitmalt grav (Mt 23:27).

”Den inkarnerte tro” (fides incarnata)

Med dette uttrykk siktet Luther til troens *ytterside* i den kristnes kallsgjerninger, drevet av Kristi selvhengivende kjærlighet. Ved troen er Kristus virksom med sin Ånd i den døptes liv, og lar Guds gode og nådige vilje skje i tanker, ord og gjerninger. Det er en guddommelig kunst. I kamp med arvesyndens motstand, må troen øves med Guds ord, påkallelse og bønn.

Mennesket står ikke fritt til å innholdsbestemme troens frihet. Denne frihet har Gud alene, opphøyet over alt det skapte. Troens frihet har Gud fylt med sin *selvhengivende* kjærlighet i Kristus Jesus (agape). Denne kjærlighet er alltid *handlingsorientert* mot gjerninger som har Guds ord og befaling for seg (Rom 13:8-10, Tit 3:4-8). Innhold i handling søker alltid å avhjelpe vår nestes nød, for vår neste befinner seg alltid i nød på en eller annen måte. I omvendelsens situasjon holder troen fast ved Guds frie nåde, griper syndenes forlatelse for Kristi skyld og anvender den. Ved troen drukner den gamle adam og et nytt menneske stiger frem, som skal leve evig for Gud i rettferd og renhet (forkl, Fjerde parten – hva vanddåpen betyr). Men uten troen er denne kombinasjon av frihet og bundethet ubegripelig, ja, truende.

Luthers oppgjør med Erasmus og humanismens dannelsesideal har stor overføringsverdi på kristnes situasjon i det postmoderne samfunn. Det postmoderne samfunnsideal legger avgjørende vekt på den enkeltes valgfrihet. Det gjør også kirkefelleskap formet i modernitetens bilde. Derfor kan konfrontasjonen med nytestamentlig lære og liv ofte bli skarp og gi gjenlyd i offentligheten. La oss se nærmere på årsaken til humanismens aversjon mot lukten av «kristenmanns blod».

Humanismens dannelsesideal

representerer den *formale* frihet. Lik et tomt spann, skal mennesket fylles med det innhold som mennesket foretrekker og føler behov for. Men *hvilket* innhold?

Karakteristisk er den opplevelsesorienterte søken i retning ”*det skjønn*” - i denne sammenheng det formfullendte og funksjonelle personlighetsideal. Da må friheten oppnå sin hensikt i samme grad som våre handlinger bekrefter jeg’ets trang til selvbestemmelse og selvrealisering. Innholdet må da være av underordnet betydning.

Det religiøse moment i humanismen er *troen på ”selvet”*. Humanistens credo bekjenner uten forbehold at mennesket er godt ”innerst inne” eller ”på bunnen”. Selvet er den gode rot som antas å bære gode frukter. Denne tro krever andres respekt, raushet og toleranse til vern om selvrealisering i fri utfoldelse. Overført på kristnes lære og liv, blir konsekvensene omfattende. Ved hjelp av *formalspråk* – både prinsipp-rytteri og vage ord begrunner man lære og liv i strid med apostelordets sannhet fra Bibelens Herre, åpenbaringsordets Gud.

Humanismens dannelsesideal i kulturradikal utgave krever *interessekontroll* til fremme av frihetens fanesaker: Av hensyn til alles krav på toleranse og respekt i det offentlige rom, må religion være en privatsak til bruk bak hjemmets dør. *Romantikkens religionsteori* fra slutten av 1700-tallet - om den religiøse følelse, blir anvendt med selvfølgelighet når forslag fremmes og vedtak begrunnes. Formålslogikk av denne type blir et middel til interessekontroll i den ideologiske kamp mot sakorienterte motparter.

Karakteristisk for kontrollen er den forskjønnende og tilslørende *retorikk* i generelle og prinsipielle vendinger. Slik blir formale fanesaker midler til å *legitimere* intoleranse og uthenging, mobbing og maktovergrep overfor annerledes tenkende, blant dem kristne med lavstatus som «fundamentalister». Søkelyset rettes ikke mot sak, begrunnelse og konsekvens, men mot formene,. Slik unngår man å drøfte moraliteten i den adferd som hensikten legitimerer.

Med stor konsekvens foretrekker humanisten allmenreligiøse gudsforestillinger fremfor åpenbaringsordets Gud. Det unike ved kristentroens begrunnelse og kirkens liv blir fortidd og underlagt relativismens terror. Heller lovreligion i anstendige former fremfor syndefallsrealisme og evangeliets religion i det offentlige rom. Humanisten har ingen syndserkjennelse, ingen synd å bekjenne, og skyr frelsen gitt av nåde. Tvert imot: Humanisten unnskylder og tilslører sin egen skyld, skam og håpløshet, og må sky Sønnens stedfortredergjerning i Jesu tjenerskikkelse, og sky hans løseord i skriftefarens munn! Følgelig forsvant skriftestolen fra det gammel-lutherske kirkerom (eller beholdt som lagerplass). *1 Kor 2:14 – Slik mennesker er av naturen, tar det ikke imot det som tilhører Guds Ånd. Det er for ham en dårskap* (v 1-5).

Historien om humanismens menneskesyn er historien om selvets opphøyelse, forgudet i selvbestemte friheter og lovlige former. Vilkaarligheten i denne historie gjenspeiler overtroen på menneskets evner i et selvbekreftende gudsopprør. I ettertid – sett i lys av den sekulære liberalisme, ser vi avhengigheten av kirkens sjelesorg og moraltradisjon i folket. Spannet må fylles med innhold.

I oppgjøret med Erasmus, satte Luther fingeren på det ømme punkt i den sekulær-liberale samfunnsidè. Dens begrunnelse er menneskets evne til å velge mellom godt og ondt og realisere sitt liv i samsvar med sin natur. Men kartet stemmer ikke med terrenget. Livets vitnesbyrd demonstrerer menneskets bundne beslutningsevne, «innkrøkt i seg selv» (Luther).

Idèen om menneskets frie beslutningsevne overlater innholdet til selvets behov. Praksis kan vel fortone seg heroisk og vakkert for noen, men sporene skremmer etter totalitære ideologier og følgene i den private og offentlige sfære. De mange livshistorier vitner om en destruktiv dynamikk når ”min lykke” trues. Løst fra kirkens tro på den gode Skaperen, er den sekulære liberalisme historien om sosiokulturell fragmentering. Et karakteristisk trekk er nedprioritering av de brysomme taperne – uønskede ufødte, idioter, funksjonshemmede, fattige, syke, pleietrengende osv. Humanismens dannelsesideal er også historien om de mange som fikk livet ødelagt av selvbestemte friheter i tårenes dal. Bundet til ”skammelige begjær”, blir lønnen som fortjent (Rom 1:28ff, Mt 15:19. Gal 5:19ff, osv).

En lærdom til nytte?

Noe bør kristne lære av Luthers oppgjør med Erasmus. Lærdommen er denne: Lærtilpasning til fariseismens menneskesyn og humanismens dannelsesideal har en dødelig virkning på Guds kirkes fremtreden som apostolatets kirke. Tro mot sin sendelse, står den lutherske guds-tjenestemenighet overfor en treleddet oppgave:

(1) *Samling* om prester og predikanter, skikket til å formidle apostelordets lære fra Bibe-lens Herre. (2) *Konsolidering* av menigheter på apostelordets lære, bevitnet med Konkordiebokens bekjennelser fra oldkirken og reformasjonstiden. Og (3) *dåpformaningens* fornyelse i døptes liv med bruk av privatskriftemålet i et legende fellesskap.

Fra bekjennelsesskriftene:

Om Ånden og Ordet:

Fra CA 5: - " ved Ordet og sakramentene som midler (tamquam per instrumenta) blir Den Hellige Ånd gitt, han som virker troen, hvor og når Gud vil, i dem som hører evangeliet" osv. Åndens embete er Ordets forkynnelse, som vi blir frelst ved, FC SD 11:29, 40. Den som avviser Åndens ytre midler og ikke vil høre, blir ikke opplyst, samme 2:58.

SK Troen 38f. CA 3:5. Løftet om DHÅ gjelder også barna, Apol 9:2f.

Når vi strever av frykt for synd og død, gjør DHÅ oss levende ved troen på evangeliets gave - syndenes forlatelse for Kristi skyld, Apol 12:44, jf SA C 8:3. Gud har latt sitt Ord gå ut og bli forkynt, og i Ordet latt DHÅ by fram og gi oss frelsens skatt, SK Troen 38, 58, FC Ep 2:4, SD 2:5, 37f, 11:77.

Liksom Ordet er gitt for å virke tro på Guds løfte som høres, så er sakramentet innstiftet for å virke tro ved det som ses. Apol 24:70, FC Ep 2:4f, SD 2:65. DHÅ tilbyr og rekker oss ved evangeliet og sakramentene den rettferdighet som består i Kristi lydighet, lidelse og oppstandelse, fordi han har oppfylt loven for oss og betalt for vår synd, FC SD 3:16.

Den blinde fornuft søker trøst i egne gjerninger etter skjønn, SA C 3:18. Det gamle mennesket (kjødet) setter sin lit til denne verdens ting, og søker hjelp hos mennesker i sin nød, til og med mot Guds vilje, og tviler på Guds miskunn. Den Hellige Ånd kjemper mot slike begjær i de troendes liv. Apol 4:35, 170.

Når DHÅ mottas ved Ordet, blir "Guds rettferdighet" en virkelighet i hjertene. CA 18:3, Apol 4:135.

Trengsler driver kristne til å erkjenne vantroen hos seg selv, og søke Guds hjelp, Apol 12:151. Trøsten består i troen på Kristi løfter, at vi har syndenes forlatelse for Kristi skyld. Denne trøst rettferdiggjør og levendegjør til nytt liv, Apol 4:62. Gud oppmuntrer oss kraftig til å motta den sanne trøst – med sitt ord om utvelgelsen, med sitt løfte i dåpen, og med syndsforlatelsen, tilsagt den enkelte i skriftemålet.

En kristen har alltid nok med å tro Guds gaver i dåpen: Seier over djevelen og døden, syndenes forlatelse, den hele Kristus og DHÅ med hans gaver, SK Dåpen 41.

Prekenembetet - Den Hellige Ånds embete:

DHÅ er virksom ved det evangeliske prekenembete. Det er Åndens embete, CA 5. Jf CA 4 og 7. Sammen med prekenembetet hører bønnen om Helligåndens gjerning. Apol 13:16, 23:30f. SA Fadervår, 13-30.

Med Ordet og sakramentene som midler, gis DHÅ som virker troen hvor og når han vil hos dem som hører evangeliet. CA 5:4 Med sitt ord vil Gud åpenbare sin vilje, og virke i dem som han kaller ved Ordet, slik at de kan motta Ordet, tro det og følge det. FC SD 11:29.

Prekenembetet har Guds fullmakt til å forkynne evangeliet og utdele sakramentene under utøvelse av løse- og bindemakt fra ham. Uten dette embete, kan ingen motta den evige rettferdighet, DHÅ og et evig liv. Samme 28:9 (sit Rom 1:16). Se eksempler fra den gamle pakt, SA C 8:11-13. Alt hva mennesker roser seg av uten Ord og Sakrament, er av djevelen, samme 10.

Guds Ord går alltid foran, når Gud gir mennesker sin Ånd og nåde. Derfor må vi vokte oss for svermerne (entusiastene), som roser seg av å ha fått Ånden utenom og forut for det talte Guds Ord. SA C 8:3, jf FC Ep 2:13.

Ved forkynnelsen av loven erkjenner mennesket sin synd og Guds vrede. Ved å høre og betrakte det hellige evangelium om syndenes forlatelse for Kristi skyld, tennes den gnist av tro som finner trøst i evangeliets løfte. FC SD 2:54.